

**קול ברמה נשמע: נשים דתיות מאתגרות את
טקס הנישואין האורתודוקסי**

**חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"
מאת: עירית קורן
התוכנית ללימודי מגדר**

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

תקציר

נושא המחקר

מחקר זה בוחן את הדרכים בהן נשים דתיות, החיות במדינת ישראל, מבקשות לאתגר ולהתנגד לטקס נישואיהן האורתודוקסי. הן מבקשות ליצור הרמוניה בין הערכים שהטקס מייצג לבין ערכיהן כנשים דתיות ופמיניסטיות. הן הופכות את טקס הנישואין לביטוי של הזהות, הערכים והאידיאלים שלהן. במחקר זה נבחן לעומק התהליך שבו נשים אלו מאתגרות את הטקס. זאת תוך התייחסות לדרכים בהן הן נושאות ונותנות על טקס נישואיהן, בין לבין עצמן ומול החברה בתוכה הן חיות.

לצורך המחקר, נבחרה המתודולוגיה האכותנית. נערכו 25 ראיונות עומק עם נשים דתיות, אשר נישאו בעשר השנים האחרונות, ואשר טקס הנישואין היווה לדין סוגיה משמעותית ובעייתית. על מנת להאיר את ההקשר החברתי של הכלות ואת השיח שלהן על הטקס, רואיינו אנשים נוספים. אנשים אלו כוללים את: בני הזוג, האמהות, האבות ורבנים שהינם מסדרי קידושין. בסך הכול נערכו 45 ראיונות עומק.

הספרות הקיימת מכילה התייחסויות מעטות, אם בכלל, לתהליך השינוי שטקס הנישואים עובר בתוך החברה הדתית אורתודוקסית. שינוי המתרחש על ידי נשים, המגדירות את עצמן הן כדתית הן כפמיניסטיות. מחקר זה מבקש למלא חלל זה. המחקר מבקש לתרום לגוף הידע הפמיניסטי, על ידי בחינת הדרכים שבאמצעותן נשים דתיות מבנות את חייהן בחברה מודרנית. כמו כן, המחקר בוחן את טקס הנישואין היהודי, מזווית ראייה ביקורתית פמיניסטית. המחקר גם תורם לגוף הידע האנתרופולוגי והסוציולוגי. הוא מדגים את מרחב המשמעויות התרבותיות שאנשים מעניקים לפעולות הטקסיות המרכיבות את טקס הנישואין. כמו כן, הוא מספק תובנות חדשות לגבי הדרכים בהן נשים נושאות ונותנות על טקס, בתוך דת פטריארכאלית. בנוסף, הוא מספק תובנות חדשות על הקשר בין הטקס מחד, לבין כוח, ידע, שיח ומגדר מאידך.

אחד המאפיינים של קבוצת הנשים הנחקרת היה מקום מגוריהן בזמן נישואיהן. מיקום זה היה בלב ירושלים, בעיקר בשכונות: בקעה, קטמון הישנה ורחביה. ברצוני לטעון כי למרות שנשים אלו יוצרות שינוי חברתי, הן עדיין בגדר אוונגרד מקומי. ברם, נראה כי תופעה זו מתרחבת ויש לה השפעה הולכת וגוברת על הציבור, הממסד הרבני והשיח הדתי-אורתודוקסי במדינת ישראל. מכאן חשיבותה.

מעריך המחקר

מחקר זה הינו אכותני – מבוסס על ראיונות עומק וניתוחם. המתודולוגיה האכותנית נבחרה לעבודה זו, כיוון שדרכה החוקרת יכולה להבין תהליכים מורכבים. תהליכים אלה באים לידי ביטוי בנארטיבים האישיים והעשירים המשקפים את העולם הפנימי של הסובייקט הנחקר. פרדיגמה זו מתאימה למחקר זה, שכן מוקד המחקר הוא להבין את שהתרחש בטקס על פי הנארטיב של הדוברות/ים. בנוסף לראיונות, חקרתי את ההקשר ההיסטורי והחברתי שמהם צמחה תופעה זו. הקשרים אלה יוצרים את המבוא של המחקר. מטרתו של המבוא, אם כן, הוא להאיר את השיח של המרואיינים. להעניק רקע רחב יותר שיאפשרו להבין לעומק את דברי המרואיינים. המבוא מורכב משלושה חלקים.

החלק הראשון, הינו המסגרת התיאורטית. על בסיס תיאוריות אלו נותחו הראיונות השונים. הם מאפשרים לקוראים להבין לעומק את הכוחות התרבותיים והחברתיים הפועלים על הכלות במחקר. עיקר הפרק מתייחס לקשר שבין טקס, כוח, אידיאולוגיה, שיח ומגדר. החלק השני, הינו סקירה היסטורית של טקס הנישואין היהודי. מטרתו להאיר את משמעותם של הפעולות הטקסיות השונות המצויות בטקס כיום. פעולות אלו היו משמעותיות לכלות, שרואיינו למחקר זה.

החלק השלישי, הינו רקע סוציולוגי. מטרתו, לסקור את התפתחות של הפמיניזם הדתי. בכך, הוא מסביר את הרקע החברתי והאידיאולוגי שמתוכו צמחו הכלות.

ממצאים

הממצאים במחקר זה מחולקים לארבעה פרקים. פרקים אלה מתייחסים למרכיבים שונים בשיח של המרואיינים. הפרק הראשון, בוחן את עמדות הפרשנות השונות, אותן הכלות בחרו ליצור או לאמץ, בהקשר לפעולות הטקסיות המרכיבות את טקס הנישואין. מתוך דבריהן של המרואיינות עלו שלוש עמדות פרשניות שונות והם: אימוץ התפיסה המסורתית והתייחסות לפעולה הטקסית כסמלית בלבד; יצירת פרשנות חדשה ואישית; ופרשנות ביקורתית. במהלך העבודה אדגים כיצד כל עמדה פרשנית, יושמה על הפעולות הטקסיות השונות. כמו כן אתייחס למשמעות הדתית והחברתית הטמונה בכל אחת מעמדות הפרשנות.

הפרק השני, מהווה המשך ישיר לפרק הקודם. הוא מדגים כיצד הכלות עוברות מהמישור הפרשני למישור המעשי המבטא בפועל את פרשנותן. הפעולות שהנשים בחרו לעשות, על מנת לאתגר את טקס נישואיהן, חולקו לארבעה קטגוריות. הקטגוריות הם: יצירת פעולה טקסית נשית, המקבילה לפעולה הגברית; יצירת וריאציה על הפעולה הטקסית; ביטול הפעולה הטקסית; ויצירת פעולה טקסית בעלת משמעות משפטית-הלכתית. גם כאן אציג את הכוח החברתי והדתי הטמון בכל אחת מאסטרטגיות הפעולה.

הפרק השלישי, מתאר את משאבי הכוח הייחודיים שיש לכלות אלו. משאבים אלה מאפשרים להן להפוך לסוכנות חברתיות בתוך המערכת הדתית. בפרק זה נבחנים המשאבים המאפשרים לכלות לשנות מחד, ולשמר מאידך, את המערכת הדתית דרך טקס הנישואים. המרכיב המשמעותי בתהליך זה הוא השילוב של המשאבים השונים שיש לכלות אלו. בניגוד לקיומו של כל משאב כשלעצמו.

לבסוף, הפרק הרביעי מתאר את השיח של הכלות. כמו כן הוא מתאר את השיח של כל אחת מהקבוצות המרואיינות, ביחס לסוגיית ה"קידושין" ולשינוי טקס הנישואין. שיחים אלה נותחו ונבחנו ביחס למיקום החברתי שעליו מצויה כל אחת מהקבוצות. מיקום זה מורכב משלושה צירים היררכיים והם: מגדר, ידע וסמכות. הפרק, אם כן, מדגים כיצד המיקום ההיררכי של כל אחת מהקבוצות, השפיע באופן ישיר על השיח שכל קבוצה יצרה. כמו כן נבחן הכוח החברתי והתרבותי הטמון בכל אחד מהשיחים הללו.

מסקנות

הנשים במחקר זה מדגימות כיצד דרך משא ומתן חברתי ניתן לחולל מגוון של שינויים במבנים, בסמלים ובפרשנויות של הפעולות הטקסיות הדתיות. המבעים הביצועיים (performative acts) שהן יצרו, לצד השיח הייחודי שהן פיתחו, מדגימים כיצד הטקס יכול להיחפך לכלי המתווך בין מסורת להמשכיות תרבותית, בין שימור לשינוי.

מחקר זה בוחן מרכיב מיקרוסקופי – חברה דתית שהינה חלק מתוך החברה הכללית. קבוצת נשים פמיניסטיות שהינה חלק מהזרם האורתודוקסי. קבוצה זו מתמודדת עם טקס אחד מתוך מכלול של טקסים דתיים. אני סבורה, כי במקרה זה, טקס הנישואים הוא בבחינת "מועט המחזיק את המרובה" (שטיינזלץ, 1995: 165). כלומר, דרך תופעה תרבותית מסוימת ניתן ללמוד על מרכיבים שונים בתרבות ובחברה כולה. למרות התייחסות של קבוצה זו, אני סבורה כי המשאים ומתנים שנשים אלו עברו, ביחס לטקס הנישואין האורתודוקסי, אינם ייחודיים לירושלים או

אפילו לישראל. יש במחקר זה את הפוטנציאל להאיר תופעה רחבה יותר הקשורה לשינויים המתרחשים בתוך העולם היהודי מודרני על ידי נשים, החיים בתוך שתי העולמות הללו: המסורתי-דתי והמודרני-ליברלי.